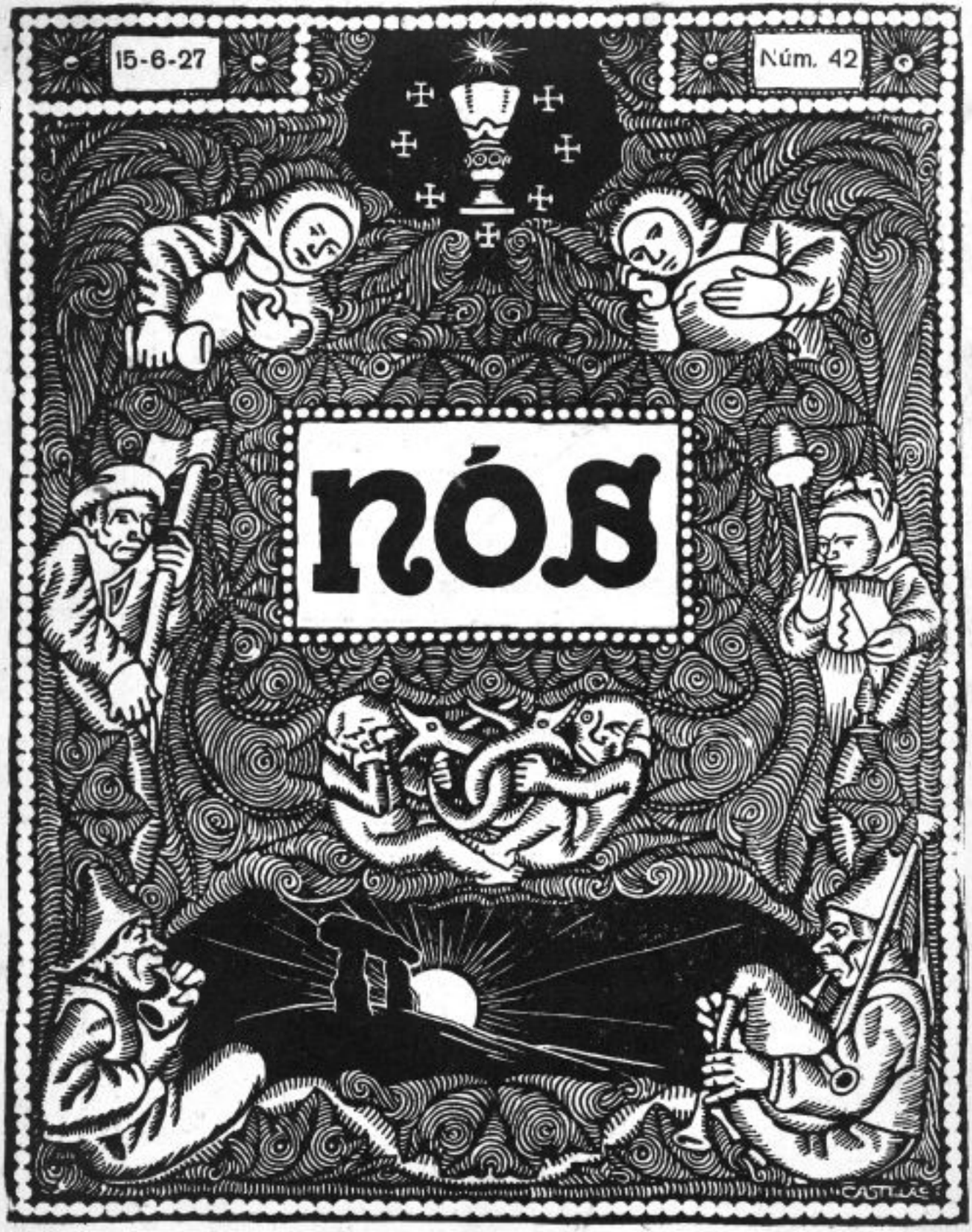
1000

nós.

BOLETIN MENSUAL
da
CULTURA GALEGA

DIREITOR LITERARIO
Vicente Risco

DIREITOR ARTÍSTICO
Alfonso R. Castelao

DIREICIÓN E REDAUCIÓN
Sto. Domingo, 47 - OURENSE

ADEMINISTRACIÓN:
Real, 36 1.º - A CRUÑA

ABONAMENTO

Doce númaros, na Península	**6**	pesetas.
Fora da Península	**15**	,,
Númaro solto na Península	**1**	,,
Na Arxentina	**60**	centavos
En Cuba	**30**	,,

NOTA

Este boletín non pubricará mais orixinás qu'os que foran direitamente solicitados pol-a Direición. Tampouco se fai solidario das ideas n-eles emitidos, a non ser dos que por non iren rubrados, enténdense que son da Redaución.

Os pagos son adiantados e os gastos de xiro de conta dos suscritores

SUMARIO

Balbor, por Gonzalo López Abente.

As romaxes de Nosa Señora da Franqueira, por Ramón Cabanillas.

O século XIX, por R. Otero Pedrayo.

Bibliografía da prehistoria galega, por F. L. Cuevillas e F. Bouza Brey.

Arquivo filolóxico e etnográfico de Galiza.

Os homes, os feitos, as verbas, pol-a Redaución.

Reloxería ZENITH
MÁQUINAS PARLANTES, DISCOS
AGULLAS e ACCESORIOS
M. CALVIÑO -- Ourense

VICENTE RISCO
ABOGADO
Sto. Domingo, 47-2.º OURENSE

nós

BOLETIN MENSUAL DA CULTURA GALEGA

Ano IX ★ Ourense 15 Xunio 1927 ★ Núm. 42

B A L B O R

Dormen os homes
o tempro está sin xente;
andan ceibas as sombras
que o misterio remexe,
e as áas da vaguedade
baten o escuro ambente.
Na nave inmensa
as columnas inxentes
e arriscadas o peso
da bóveda sosteñen,
onde os ollos de Deus
palpebrexan lucentes.
A costa é un altar:
alí baixan a frente
as innúmeras ondas
que do lonxano veñen;
e c'un balbor devoto
de pregarias e preces,
eternas pelengrinas,
o basto tempro enchen.

GONZALO LOPEZ ABENTE

Muxía, 1927

As romaxes de Nosa Señora da Franqueira

APUNTES D-UN OFRECIDO

(Seminario de Estudos Galegos 24-IV-927)

UN a Nosa Señora da Franqueira pelegrino d-unha doenza do corazón. Fun duas veces, na festa do Maio e na do remate do vran, e alá tornaría duascentas, si El Señor me dera vida e saude.

Os camiños son longos e de mal andar, encostados e pedruguentos, mais a romaxe ten un segredo feitizo que a fai saudosa no relembro: viven n-ela prestixios e encantamentos de edades lonxanas góstase o sabor a xesta brava e vense luces de miragre e escóitanse voces montesías nas que latexa a alma da nosa Terra.

Na festa da primaveira, â luzada do día, saímos de Mondariz - Balneario arrodeando a imaxe de Nosa Señora de Lourdes, patrona da feligresía, levada en procesión, cuberta de rosas, ô son d-unha vella cántiga litúrxica, pol-os sendeiros sombrizos que suben â ponte de Dornas.

A pouco andar, na xunta das veredas, â altura de Vilasobroso, atopamos co-a procesión da parroquia da Portela. D-unha e d-outra banda, os xentíos pelengrinos deteñense un istante. Arrecenden a groria as folliñas novas dos carballos e son de cristal as que locen os milleirales orballados. Na serenidade do ceo estalan os fogueles, as músicas aldeáns rompen a tocar e dá comenzo o trenzado d-uns pasos e reverencias rituaes que os séculos viron como foron recollidos respetosamente de xeneración en xeneración. Os pendóns parroquiaes, feitos de grandes lenzos de damasco roxo, adiántanse solenemente, e por tres veces abátense en terra, facéndose reverencia, a tempo que os portadores se axoellan ritmica e cerimoniosamente; as sagras imaxes incrínanse e saúdanse como n-un enconiro de raiñas e princesas nun estrado cortesán; mozas e vellas, erguendo os varales de andar camiño rematados n-un feixe de ramallos de fluncho, cantan unha ladaiña de bendicións axustada a unha vella canturia:

Estrela locente
na noite pechada,
a alma sin guia
pon-a encamiñada.

—

Benzoa mazorcas,
tullas e piornos;
enche de panciño
artesas e fornos.

—

Benzoa amorosa
a palla e a espiga,
as follas da rosa
e o dente da ortiga.

—

Benzoa, Señora,
o casal e o lobo,
o niño da rula
e a cova do lobo.

—

Benzoa o arado,
o legón e o pico,
o san e o tolleito,
o probe e o rico.

—

Benzoa os carrascos
e os toxos dos montes,
as erbas dos prados,
e as ágoas das fontes.

—

Benzoa os suores
do santo traballo,
as pingas da choiva
e as pingas do orballo.

—

Vixía as pasadas
dos nosos filliñoe
e pon-os no rumbo
dos santos camiños.

—

Benzoa os amores
do homilde labrego
e dalle na chouza
quentura e sosego...

As raiolas do sol nacente saien do cumio fronteiro como a coluna de ágoa d-un chafariz. O ceo faise de ouro e as procesións, xa aparelladas, deixando a vereda reial entran no monte aberto.

Imos de vagar, envolveitos na soavidade e ledicia da mañán, n-unha longa liña, rubindo o sendeiro que corta unha valgada frorecida de carrascos e fentos. Co-as mesmas ceremonias de abatimento de bendóns e saúdo e reverencias das imaxes, xuntámonos co-as procesións das feligresías de Cumiar, de Mouriscados, de Vina, de Batalláns e moitas mais de que me non lembro, que chegan a bo paso por corredoiras e vieiros abertos entre terras labrantías, os santos pátronos ô frente vestidos con rechamantes panos bordados, baixo arcos de rosas de trapo e ristras de adoas de vidro que relocen ô sol, namentras a nota afiada do punteiro e a forte e bruante do roucon van decindo as vellas cancións do tempo dos abós. Descemos por unha estrádá fonda, franqueada de silveiras e caímos no lugar de Cebreiro: unha dúcia de casas homildes, ergueitas con rexos sillares de pedra moura, apretadas en rueiro, que semellan un fato de velliñas rexoubadoras cubertas c-o mantelo aldeán.

Ô traspor os lindeiros da aldeiña ventos a eirexa do santuario. O sol está alto. Unha grea suante e barulladora enche o campiño da festa. No adro, baixo o porche en que se abre o belido pórtico románico – e-un inxenuo, e fermoso na súa sinxeleza, fímpano, onde se ademira unha orixinal representación da Adoración dos Santos Reises – o mesmo que nas campas que arrodean as paredes en ruiñas do antigo mosteiro, non se pode dar pasada.

É o mediodía. Oímos á misa maior, e, acabada, brincamos en prècurò do xantar.

A tarde mediada, còmèñza a saída das procesións parroquiaes e fácèmos o viaxe do retorno entre o crámor da grea berradora e retoucante.

—

À festa do vran, que cai nó día do nacimento dè Nosa Señora, é a festa fonda e racialmènte enxebre. Como na dò Maio, saímos pol-a mañanciña cedo. Levamos outro vieiro: nas pousadas de Paraños collemos o monte raso, trenzado dè sendeiros àndadores, doces ôs ollos pol-as soavidades das froriñas das carqueixas e dos toxos doirados pol-as ardentías do agostò.

Atopamos no camiño ós romeiros que foron de víspora, pasaron a noite o serán e ouvida a primeira misa, tornan os sèus fógares da ribeiramar. Traen acesos faròliños de vidro e folladelala. Pasa a nosa veira un fato de rapazas novas: veñen descoridas, os cabelos sin peitear, amostrando nos ollos mazados os soños e lembranzas da noite pasada, deitadas no adro, ô resprándor das estrélas.

O sol queima. E n-un pequeno descanso, no lombo da montaña, ollamos as terras chans que deixamos ás costas. Na caèira, labrantíos verderrolbos, milleirales xa logrados e viñedos en sá dè vendimia: locen azúes e lonxanos os montes da banda de Portugal, o medio arco do cume de Montemaior, os dentes de serra do lombo do Galiñeiro, os caserios de Cheulo e de Mosende, as fonduras por onde corren o río Tea e o río Louro, a liña escura das murallas de Valenza, as outuras de San Colmado de onde baixan os camiños do val Miñor, o Aloia garrido, cheo de lembranzas pre-históricas...

O ventiño das outuras leva e trai os rexoubeos dos pinales e as voces latricadoras dos despenados regueiros montesios.

Pásanos diante un «brasileiro», a cabalo, atrancando o camiño co-as alforxas, que van cheas que estoupan, deixando ver os moreles de pantrigo e o bico de corno das botas carreteiras que levan o bo viño da terra, o «de contra a parede», gala e orgullo da adega peirucia. ¡Ben que vai, finchado e solene, cadeas de ouro a locir, o «jipijapa» até as orellas, o pantalón a media perna deixando ollar as cintas das cirolas cinguindo os calcetíns de seda, a raias verdes e amarelas, mercados en Rio de Xaneiro! ¡Ben que vai o finchado «brasileiro» amontado no seu cabaliño barrufeiro, satisfeito e maxestoso como un raxá de terras da India sóbor d-un diviño elefante branco!

Repostos a medias, arrancamos de novo camiño adiante. No perguntar non hai malicia. Falamos c-unha velliña que xa torna da romaxe c-un rapaciño nos brazos e unha ristra de rosquillas na man:

—¡Ei, miña señora! ¡Ei estamos moi lonxe!

—¡Non, señor, non! ¡Ahí, á volta!

Tomolle medo á contesta, porque na nosa fala «ahí, á volta», como «a carreiriña dun can», son ditos que o mesmo marcan o tempo de rezar un credo como unha hora de bo camiñar.

De alí a pouco, abafados do ar quente, alabareados de sol, pasamos a veira de «A coutada da Virxe», unha devesa, zarrada sóbor de si, na que se erguen, a montes, as xestas bravas, envaradas e fortes, da outura de dous homes. Os ramallos que por riba do valo caien no camiño, están cheos de nudos «feitos c-un dedo» É unha vella crencia, enraizada vinte légoas á redonda: as mociñas casadeiras que na festa do nadal de Nosa Señora, pelegrinas da Franqueira, domeando unha poliña de xesta e dándolle voltas e voltas c-un dedo tan somentes, acertan a añudala, casan dentro do ano. ¡Qué cores de cereixa lle saíron ás fazulas a aquela rapaciña que ó pasar, sorpresamos atafegada en darlle voltas e voltas á ponla de xesta..!

Súpeto,

ecco apparir Gerusalem si vede.

¡El Señor seia loubado, a torre do campanario está diante de nós! Novamente nos atopamos ás portas do lugar pelegrino e de repouso.

Os calexóns da aldea, que se retorcen entre as paredes das casas do santuario, ferven de xentío que fala a berros e prega paso e rías gargalladas e fura e brinca, abafada de suor. Aquí e alá, esténdense longas ringleiras de canastos acogulados de bolas de pan, de rosquillas, de melindres e de froitas da terra. Ó abrigo da parede do norte da eirexa érguese un fume que cega: ven das caldeiras en que o pulpo ferve a cachón.

Hai unha pasantía estreita que do comenzo do adro rube ô porche da ermida pol-a que se adiantan de xoenllos cubertos de tarlatán dos «ofrecidos», levando na man un faroliño aceso ou unha vela de cera atada a unha cana, a moza que fixo voto cando estivo á morte á-unha freve malina, a nai que chorou por morto o filliño que foi a servir ô Rei en terra de mouros, a dona que veu, ledizosa, retornar san e salvo o home benquerido, longos anos ausente nas terras ardentes do Brasil ou da Habana.

Tullidos, cegos, lacrados de maus e pernas, roídos de males segredos, probes e doentes que correron todas as ermidas e feiras e mercados, por oficio ou devoción, axeitáronse nos recodos e corrunchos de mais paso, co-as maus tendidas, barbullando cen e cen veces, en ladaíña sin fin, os antigos laios pregadores de esmola: «¡Non hai ben como o da vista»! «¡Mirai como me vexo!», «¡Facédeme o ben d-unha caridade, almiñas boas!»... Ô pé da cancela de entrada ô adro está unha muller cuberta de loito, inda en días louzanos de maturidade, c-un rapaciño no colo. Chorosa, c-unha voz de anguria que corta o corazón, en verbas sinxelas non deprendidas, di a sua coita firente: «¡É a primeira vez que pido n-un camiño!» «¡Ponde os ollos n-esta disgracia!», «¡Dóume Dios este filliño parbo e cego!», «¡Pido para él que non me deixa ganalo!», «¡É a primeira vez que pido n-un camiño..!»

É unha dor que se crava no peito como unha espiña.

No adro unha charanga e un gaiteiro tocan e tocan sin punto de repouso. O vento arde. A poeira que levantan os bailadores, afoga. É a hora do «paseio de moda». As señoritas aldeáns van e veñen, collidas das maus, a falar, a rebulir como paxaros. Hai unha que arrastra todal-as admiracións dos mozos labregos que a miran c-os ollos moi abertos sin dar creto ó que ven; é unha rapaza alteira, belida, de cor trigueira, que leva os cabelos «a la garçonne».

Os sinos rompen a bater c-un balbordo que abouxa. Os foguetes e as bombas de trono esloupan por dúcias. Comenza a misa cantada. Non hai maneira de ouvila. A grea, suante, impregadora, inqueda, revoltada, enche a nave e atranca as portas. Ô toque de «santos», entre un cramor doente, unhas mulleres, a chorar e a laiarse, sacan da eirexa un velliño que ven medio afogado e unha moza a quen «lle dou unha dada» e trai nas meixelas os cores da morte.

Cando a misa é acabada, o xentío, como os grans desbullados d-unha mazorca, corre a todol-os ventos. Armase un barullo de mil demos por un chapeu que queda atrás, un pano que se racha na loita das apreturas, unha saia tripada que se esgaza ou unha mau atrevida que fura mais da conta en onde non debe.

Entra na eirexa a xunta de bois carreteiros, cubertos de mantas bordadas dende o rabo ôs cornos, que o señor abade foi a buscar, revestido de capote e co-a charanga por diante, para tirar do carro procesional en que sai a santa imaxe de Nosa Señora da Franqueira, labrada en pedra galega de grau negro e duro pol-a mau sinxela d-un canteiro descoñecido do século VIII. Imaxe bendita e milagreira que enterrada catrocentos anos para libertala dos aldraxes dos mouros, foi agora, sin respeto, enlixada c-un policromado lamido e rechamante.

Sai a procesión. O carro de bois, no que foi enxergada a sagra imaxe camiña devagariño, namentras os devotos puxan os aguillóns de guia do gando. Atento ôs ofrecimentos e c-un ollo na bandexa onde vai caindo o diñeiro das puxas, vai o señor abade. Dous pasos mais adiante, trenzan os arquillos e baten os palitroques os mozos e mozas das catro parexas da danza. É un baile relixioso, de música primitiva, sinxela, sostida, sin variacións, axeitada as reverencias, pasos e axoellamentos de un rito vello. Elas, ben escolleitas, son unhas rapazas cheas, roibas, en louzana xuventude, todas por un altor, que levan chambras albeiras, cadeas de ouro e collares de vidro ô peito, os cabelos en trenza, as faldas, brancas como as albasneves, garnidas a punta de agulla con encaixes voantes. Eles son a frol da mocedade da feligresía e aparellan garridamente co-as compañeiras: visten pantalóns e camisas de lenzo branco, un feixe de cintas e charoles arredor da cintura e uns antigos «panos de galería» cruzados pol-o peito e pol-as costas, en xeito de banda. Beilaban trenzando e destrenzando os cordóns atados a un varal, n-un virarse e revirarse tan entrampallado e unhas voltas e revoltas tan súpetas e enguedelladas que mete medo pensar nos centos de ensaios de que tiveron mester.

N-esto, ô paso da Virxe, sóbor d'un taboado ergueito a carón da eirexa, aparece unha figura de home do que pouco mais se vé que un casquete de soldado prusián, un capote de «villéu» compostelán e unhas barbas longas e pretas. A xente dí que é o *Mouro*.

Frente do taboado, diante dos bois xunguidos ô carro da Virxe, está de xoenllos, en adoración, un mozo que ten na man un sombreiro de dous cornos, do xeito dos que levan os Xefes de Administración de primeira clas, viste un casaquín de alarbardeiro retal e calza unhas botas de media cana a estilo das dos gauchos da Arxentina. A xente dí que é o *Cristián*.

Mouro e Cristián encáranse de sûpelo, e o primeiro espétalle a berros ô bo e silenzoso adorador da Santa Virxe un romance de verbas acesas mesturadas de «jámala, jámala» no que lle ofrece montes e moreas, ouro e pedras brilantes a carretadas, un pazo de prata fina e unha irmán mais belida que unha estrela que está, baixo sete chaves, n-unha torre das suas terras da Moureria, en troques de que lle volva as costas â santa imaxe de Nosa Señora da Franqueira.

Ouvida a derradeira proposta, o Cristián feito unha salación eléutrica rompe a falar n-outro romance valente. Mete xenio escoitalo. Non quere alaxas, nin casamento, nin torres, nin castelos. El ten de ser, até a morte, cristián e devoto de Nosa Señora da Franqueira.

A disputa, sempre en longas tiradas de versos que unhas veces cadran e outras non, toma mal cariz. O Mouro arrinca un charrasco que pon medo, mais o Cristián desenvaina o seu espadín de oficial de correios e dempois de un bo anaco en que baten ferro contra ferro, o Mouro cai morto sin decir ai.

A grea que sua a fio, enlouquecida, enrabia-

de ledicia, rompe n-un palmoteo que atrona a campía.

O que resta da procesión é unha desfeita. Como si a todo o mundo lle entrara unha fame de lobo, mozos e vellos corren en precuro do xantar.

—

O Mouro que, todos os anos resucitado, morre todos os anos o día oito de setembro, é o mouro *Birnarem* de que fala a *Relaçao de tesouros e encantamentos* que se atopa n-un pergaminño galego-portugués aparecido o ano de 1.065 no castelo mourisco de Don Gutierre de Altamira. As liñas que falan de Birnarem din de este xeito:

«Ao sul da Franqueira, dez homens de longo *no pico do altiño*, está encantado n-un soutullo o mouro Birnarem, deitado sobre ouro e con zapatos refletidos de brilantes da coroa d-un rei godo».

Cando ô caír da tarde dei por acabada a festa e tornaba en boa compaña cara o meu fogar, mirei para o *pico do altiño* e cavilei con pena que alí estaría xa de novo o mouro Birnarem, metido no soutullo; o bo de Birnarem que se ergue todol-os anos para morrer diante do carro de bois, do carro galego, do carro triunfal de Nosa Señora da Franqueira!

RAMON CABANILLAS

O SECULO XIX

UNHA VIDA

NAQUELA mañanciña do 1867 o capitán don Antonio tivo que disimulare un amolecemento do seu xenio esgrevio. O fillo camiñaba pra Sant-Iago. Ô pé da escaleira agardaba ea besta o senhor Estebo da Poboanza. Os vecíños asomaban o bico pol-as portas e curros que cinguen o grande campo dos caracochos. No pontillón xa barullaba o regueiro cas primeiras augas outonizas.

Outra aperta ô rapaz lanzal vestido de pana. Outros consellos pra ocultar aquila cousa que esgarabellaba na gorxa. Logo nin consellos. Aprelas, e cicais outra onza pr'o bolso. Pra non ouvir os salaios da nai o capitán rubiu adispacio car'ô monte. Dend'o alto da calzada empedreada, ollando pr'o Poente víu un pano acenando na revolta onde rematan os agros e comenzan os penedos da baixada. Logo soilo o camiño, o anaquiño do mundo i-a sombra erguéndose priguizosa do terrón labrego.

O capitán sentado na muradella consideraba na apariencia o eido qu'il fixera a forza de traballo, esnaquizando pedra, arrincando torgueiras, guiando as augas bravas. Cumprialle terra ô soldado canso. Mais no fondo cavilaba, e pol-o seu espríto cruzaban cada vegada mais espaciados e distantes os cicros dos anos decorridos.

As primeiras lembranzas: un aer xiado de montana arrincando pizarras dos freitos; o cantar do eixe labrego faciase medoñento o entrar os carros pel-as portas da muralla. Os rapaces saian fora d'ela e xogaban, ô acougo do norte, c'us grandes anacos de vidro das fiestras esnaquizados dos torreós. Falaban de non cruzar por certo logar pol-o espavento de atopar pernas ou testas de ladrós axusticiados. El, o Antonciño, forte rillote destemido, pasaba sempre. Logo, a longa noite e debullando latín na sala lonxe do fogo pois iste soilo quentaba as pernas das persoas maores. Cando falaba Misia Agustina esvaianselle ô neno as liñas do Nebrija ouvindo aquelas hestóreas das casacas roxas dos ingleses que na fuxida botaron nos puzos o ouro da caixa militar, dos rexímentos de Soult, dos peisanos que baixaban do monte i-agatuñaban pol-as muralhas pra traguer ôs de Lugo novas das partidas.

Unha vegada o rosario parouse por unha musiquiña que estrondaba na rúa; seguiron decorrendo os *pater* namentras tremaban os xionllos do rapaz co ritmo d'ataque do Himno de Riego.

Xa d'home (dazaoito anos, viaxalas a cabalo pra entenderse cos rendeiros de centeo e castañas, unha noiva albiscada no oco sombrizo

da porta pequena da catedral) viñan novas, e novas, da guerra. Os cregos enchían os soportales da praza, ollando c'un sorrir pr'os fidalgos liberales. Un frade dicía: «Lugo échevos a Pamplona de Galicia». Había contos sobre de ouro levado en mulas, pechábanse cedo as portas, rebulía a Milicia Nacional. O tío era o home importante da familia. Estivera en Cádiz o ano 12 e tiña unha lacea acugulada d'obras endiañadas asegún a sua muller. Cando non estaba na casa e chegabe o rapaz pra tomar algunha larpeirada, sempre atopaba os anteollos do tío sobr'un libro aberto Inda lle soaba o autor: Beccaria, Filanghiere. Tiña moita lei ô rapaz e por non o magoar apenas lle falaba do pai difunto. Unha serán levouno d'apaseio lonxe d'onde iba a xente; había afusilamento de fauceosos. O mozo rabeando, tivo que ouvir unhas prálicas sobre cousas nobres e belas ditas con espaciados arrodeios, un pouco oratorios, na campía inverniza.

No propio ano de 1834 entrou na Milicia. No abril do 36 con neve seródea saíron trail-a fauceón de Sarmiento. Tiros ô lonxe. Viu un calrista morto n-unha aira. Os labregos chegábanse falando d'il pois ben o coñecían. As lembranzas embulleirábanse. Sí, foi no Maio. Houbo grande medo en Lugo. Chegaba Martínez Villaverde con moita xente: grazas a guardia da ponte non entraron os lanceiros na cidade. Faría dous días que se non vían cregos na praza. Medeaba a mañá saíron os milicianos: o colonel primeiro comandante do tercer batallón de Castilla, número 16 D. Antonio García, dispúxoos ben pol-os muros e valados. Cantaban os merlos nos arboredos; o mozo afinou os primeiros tiros contr'os lanceiros de boinas brancas e viu un cabalo levando a zorro, pol-o estribo o calabre de Vilaverde.

Logo as camiñatas longas gardando convoyes pr'a Cruña... O capitán agora sentado no muro non ollaba as graciosas feituras da bocaribeira chela de paz; diant'il erguíanse outas terras cincentas e alongábanse camiños desertos qu'as veces faciánse espaciados frente a Mosteiros e prioratos. Tomaban o queixo da serra e o viño dos maragatos sempre co fusil preto da man. A negra fol pol-o mes de Santiago; camiñaba a Milicia con douscentos homes de tropa. Mandaba un colonel rexo, de poucas falas, sempre co ollo no hourizoate, don Bonaventura de la Bárcena e levaban un longo convoi pr'a Cruña. O moza arelaba chegar. Tiña parentes preto da Colexiata, unhas doces primas que gostaban do seu aire de forte mozo montesio e da sua curtesía antiga. Gostaba da mar, e de ouvir falares extranxeiros no Porto. De fixo a segunda visita era pr'os Masós. Non eran de temer as partidas. No millor chegaron novas; o colonel tiña razón en ollar sempre pr'o hourizoute. As que baixaban pol-o monte eran gerrillas de tropas regulares; tras d'elas viñan reximentos esprimentados criados por Zumalacárregui, os millores dos calristas. Era a expedición de Gómez. Gracias a que non tiñan caballería. Bonita aución na que os tiradores chegaban como cobras apontando ôs xefes. Pol-os colos fuxían greas de abenza O colonel divertíase no combate, mais chegaban ás cabezas das colmenas e houbo que salvar o convoi car'á ezquerda. Duas legoas de retirada hastra o Mosteiro do Sobrado, pol-o monte, arreando diante as reatas de mulas entre xuramentos e defendéndose lombo a lombo de monte contra aquiles navarros peludos como os osos. Viu caír c'un tiro no peito ô médico da rúa de Batitales. Inda se lle acendía o sangue lembrando como ficou o cadavre no pontillón. Vía o sitio e como os calristas pisaban o morto. O final, un trunfo pois non perderan unha besta e tudos acougaron no vasto recinto do Mosteiro. Alí tiñan boa defensa e o nemigo non s'estreveu. Os poucos frades que andaban por alí desfaguíanse en cumprimentos e facían que rían vendo os soldados desapellar as pipas e cortar xamós e cantar o Himno de Riego nos craustros ecoantes. Tal xenreira lle colleu o mozo a Gómez que saíu voluntario con 30 homes pra picarlle a retirada cando a expedición voltaba de Sant-lago. Nas Cruces pillaron prisioneira medea guerrilla: un dos calristas rezaba en latín com'os cregos.

En Mesía, na Arzúa, en Monterroso, moito camiñaron tral-as partidas, no 36, no 37 e no 38. Nos descansos en Lugo xa entraba na bibrioteca do tío, era sonado progresista e gastaba un xenio enrabechado que lle trouxo mais d'un desafío. Tiña ás veces soedades de non sabía qué. ¿Sería médico? O seu deber impuñase d'un xeito sinxelo: era un home; loitaría hastra salvar a liberdade, i-a neniña bunita e inocente ¡miña cousiña! que tremaba de gozo

no Pazo de Madrí cando chegaban a bicarlle a manciña os esgrevios xenerales de volta do Norte, do Centro ou do Sul pois a lapa da guerra queimaba a España enteira e por mais rebulían os treidores e gracias a que Mendizabal...

Sí, foi un home, pensaba apesares de que lle viñan â mamoria us distingos moi ben argallados pol-o tío. Home de lei ô fin respeitoso c'as doces velleces que son a ledicia das boas dixestiós e das conservas nos xardís de buxos...

Endexamais gastara as horas en tales cavilaciós. Xa non lle importaba a sua vida desque se fixera señorete d'aldeia. Era novo i-aquiles anos de milicia pouco representaban pra il. Unha carreira botada a perder por un pulo de xenio. Sentía unha mudanza no ser. Agora o fillo camiñaba pra Sant-Iago. O pai nantronte era mozo. Un fillo no Instituto fai novo ô pai. Ollando camiñar o fillo pr'a Universidade sabía que con il camiñaba car'un vivir moderno o propio ser do pai disposto a facerse o que non poidera chegar pel-a guerra d-aquila loita pel-a Liberdade e o espertar nas mañás de neboeira con ancias de botar a terra un nemigo... «Pra que meu fillo se desperte ca arela d'un novo libro liven gu que espertar na palla do Maestrazgo pra desmontare un xinete de Cabrera, escudriñaba.

¡Don Ramón! A bandeira negra asombra dende Morello, Cantariega e Segura tudo o cerne da Iberia. O capitán sentado na muradella, choutaba na lembranza pr'o final do 1875; foi a Guipuzcoa co batallón franco de Lugo. Os vals estreitos, os ríos despeitándose sobre laxes e croyos, un verdore misturado c'as néboas baixas e c'os falares vascos que se van apegando âs pedras, os santuarios i-os fogares e fan sentir ô estranxeiro un isolamento qu'il quixera romper e non pode... Estivo na toma das liñas de Miravete. D. Carlos andaba como un ser mitolóxico e contudo presente tral-a liña de fogo. Os batallós navarros eran penedías que habían de ser esnaquizados grau a grau. Lembraba as maldiciós das vellas cando a coluna liberal (Xá estaba no batallón de Gerona) cruzaba o pé da ermida de Nosa Señora de Aranzarín. O seguinte ano, 1840 foi o Maestrazgo.

Eran dous exércitos difrentes. En realidade Navarra, Vascovia, Castela, Aragón, Cataluña, Galicia tiveron cada unha a sua guerra civil. Difrente en cada terra. No centro foi unha cousa úneca. As ordres do duque da Victoria D. Antonio estivera na toma da praza e castello de Morella. Terras de cinza e pedra mia alapeadas pol-o sol, montanas secas mais feras qu'as que o inverno envolve en neves, vals sen auga, costas sen brétema, ríos sen frores. Azul, arume e loita. Cabrera e a sua xente eran unha grea de feras marelas e famentas, de gadoupa supeta e canda pilos e sempre inquedante. O capitán surprendíase agora dos anos que levaba na doce preguiza da aldeia falando longamente c'os peisanos, compondo as contas vellas da casa, esculcando a medra do millo, o agromar das corballas, a rega dos lameiros. Cando alancaba pol-as terras do Maestrazgo non se figuraba afacerse a quietude solene dos cicros da labranza. Entón nos campamentos, nas garnizós, na noite atreboada de cospirata, sempre s'alporizaba o xenio do capitán. Sentado na muradella homilde do eido criado por il, xurdíalle a visión crara da campaña de Morella. O «lobo cano» coma Cabrera chamaba a Oráa, o frio estranxeiro Van Halen non poideran desaniñar ôs calristas d'aquila outura temerosa. O capitán lembraba a chegada das colunas sofridas, tristeiras, baixo o ollar morno dos xefes. Cando se fixo o convenio de Vergara chegou Espartero. Os soldados amaban aquila figura feita pra domiñar moitedumes levadas por un entusiasmo sinxelo. O seu morrión era pra eles como o casco d'un xefe de cruzada. Do 20 ô 30 de Maio do 40 foi a toma de Morella. O capitán lembraba o silenzo das rúas estreitas i-esporentes cheias pol-o bafo da quentura, sangue, fame e pólvora do sitio e do bombardeo. O 4 de xullo os batallós entraron a bayoneta en Berga baixo a voce atreboada de D. Baldomero. Das casas xurdían os tiros misturados c'os teribres xuramentos catalás. O calar os cañós do derradeiro forte D. Baldomero chamou ôs oficiales distintos. O capitán recibiu unha aperia e unha cruz. Rematouse a guerra o 31 de Agosto e con ela un tempo da hestorea de Iberia.

Deseguida emprincipiou outra vida e outra loita. Os calristas treidores a sua lei, e os mer-

cadores de bés dos conventos mandaban en Palacio. O exército e a opinión liberal tiña os ollos postos en Espartero. O capitán estando en Zaragoza foi dos primeiros en botarse á rua. Tiña diante si unha grande carreira militar. Mais o xenio franco e alporizado bó pra guerra non foi doado pra vivir desque se fixo a paz. Non se queria lembrar de cando tivo que escachar unha botella na testa d'un colonel oficinista.

«Entón se decidiu a miña vida» pensaba. «Vin desterrado pra ista aldeia, caseime e son un fidalgote de pouca terra. A herencia do meu tio de Lugo foi pros cregos. ¡E pra iso formamos a guerra civil? ¿Qué sería d'aquiles libros qu'il gardaba na alacea?

O capitán D. Antonio baixou de vagariño car'a casa. Seu fillo seria o qu'il non podía ser. Era un rapas franco, traballador, namorado dos outos ideais que o pai apenas tivera tempo de albiscar na fogueira da guerra. Sentíase forte, tranquio e ledo no seu homildoso renunzamento. «Agora as batallas ganaron-se c'os libros». O sentarse a mesa sentiu a saudade do fillo lonxano, misturado co orgulo de tel'o estudando na Escola Compostelán.

R. OTERO

Bibliografía da prehistoria galega

(Proseguimento)

59. – DOMINGUEZ FONTELA, Juan. «El Monte de Santa Tecla. Importantes hallazgos en La Guardia». Boletín de la Comisión provincial de Monumentos históricos y artísticos de Orense. Vol. VI. N.º 139 (1921).
60. – «Descubrimientos arqueológicos en Santa Tecla». Boletín de la R. Academia Gallega. ano XIV, n.º 131 (1919).
Véxase FONTES.
61. – EIJÁN, P. Samuel. «Historia de Ribadavia y sus alrededores». Madrid. 1920.
62. – FERNANDEZ ALONSO, Benito. Galicia Prehistórica». Boletín de la C. P. Monumentos H. y A. de Orense. Vol. III, páxs. 292, 327, 347 e 368 (1903).
Dólmenes en Entrimo e arte rupestre.
63. – FERNADEZ GIL y CASAL, Juan. «Sobre la identificación de las insculturas del Monte Mogor con la moneda de Cuossos» Boletín de la R. Academia Gallega. Ano IX, número 108 (1916).
64. – «Sobre insculturas rupestres en la provincia de Pontevedra». Boletín de la R. Academia Gallega. Ano XI, números 103 e 108, páxs. 193 e 279 (1916).
65. – «Apuntes arqueológicos» Boletín de la R. Academia de la Historia. Vol. LXVIII. Madrid 1916. páxs. 29 a 46.
Reproduz duas insculturas e material asoenllado en castros, así coma un machado de alvado. Fala de sepulturas romanas con cerámica pintada.
66. – FITA, P. Fidel. «La Mamba celto-romana y epigráfica de Bretal». Boletín de la Real Academia de la Historia. Vol. LIX 1911. páx. 412.
Novas tomadas de manuscritos de Frey Martiño Sarmiento na propia Academia encol de mámoas galegas, de que falamos mais adiante.
67. – FONTES J. «Estação paleolitica de Camposancos (Pontevedra – España). Revista BROTERIA. Ser. II. Vol II, Caminha. 1923.
Iste mesmo traballo apareceu traducido no Boletín de la C. P. de Monumentos H. y A. de Orense. Vol. VII. núm. 160. Xaneiro-Febreiro de 1918, baixo o tiduo «La Estación Paleolitica de Camposancos. La Guardia, Pontevedra» e precedida de un prólogo de D. Xohan DOMINGUEZ FONTELA nomeado «La Estación Paleolitica de La Guardia», páxs. 241 a 244.
Aparizón de aliels asturienses que se dan irabucadamentes como cbelenses.

68. – FORTES, J. «As fíbulas do Noroeste da Península». Revista PORTUGALIA. Vol. II fasc. I. páxinas. 15 a 33. 1906.
Trat unha fíbula de La Tene da coleizón Blanco Cicerón.
69. – FRANKOWSKI, Eugeniusz. «Hórreos y Palafitos de la Península Ibérica» Madrid. 1918.
Cidade lacustres galegas.
70. – FULGOSIO, Fernando. «Monumentos prehistóricos. La piedra vacilante de Silva Boa». Galicia Diplomática. Ano III, n.º 16.
71. – GARCIA, Higinio. «El monte de Santa Eufemia antiga Abobriga? Boletín de la Comisión de M. H. y A. de Orense. Vol. VI, páxs. 491 502. Nov. – Dic. de 1922.
72. – «Exploraciones arqueológicas en «Monte dos Castelos». Entrimo, Orense». – Boletín de la Commisión de Monumentos Históricos y Arqueológicos de Orense. Vol. VI, núm. 143 Marzal-Abril de 1922, páxs. 390 a 396.
Novas confusas da estazón prehistórica, dólmenes e inscultureas, resto de vivendas.
73. – GARCIA DE LA RIEGA, Celso. «Galicia Antigua. Discusiones acerca de su geografía y de su historia». Pontevedra, 1904.
Arte rupestre, interpretazón de testos antigos, etc.
74. – GARCIA ROMERO, Celestino. «Galicia y las Islas Británicas en tiempos remotísimos». Boletín de la R. Acedemia Gallega. Ano XX, números 170, 171 e 172 (1925).
Epigrafía comparada.
75. – «Un templo primitivo en el coto de Amoreira». Boletín de la Real Academia Gallega. Ano XVII, núm. 148. 1922.
Estazón prehistórica da serra de Barbanza, consistente ao parecer en penedos con fangues.
76. – «El gallego y el latín», Boletín de la C. P. de M. H. y A. de Orense, números 163. 164 (1925). 168 e 169 (1926).
Defensa do protohistorismo do idioma galego.
77. – «Una visita al Santa Tecla». Boletín de la R. Academia Gallega. Ano IX, núm. 104. 1916.
78. – «Santiago y el burgo famárico de Solovio». Revista ULTREYA. Núm. 7. Santiago. Octubre de 1919.
Menzoa castros de este bisbarra.
79. – GARCIA TEIJEIRO, Miguel. «Castroverde. Pequeñas Jornadas por su distrito» Lugo. 1918. Volumen I, páxs. 119 e sigts. e 169 e sigts.
Castros. Palafitos en Espasende. Mámoas e Dólmenes.
80. – «Sartegos de la comarca de Castroverde de Lugo» Lugo. 1920.
Machados de pedra.
81. – GONZALEZ DEL RIO, Jesús. «El Dios Arminio en España». Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos. Ano XXVIII, páx. 202.
Arte rupestre galego.
82. – HERNANDEZ SAMPELAYO, Primitivo. «Hierros de Galicia». Memorias del Instituto Geológico de España. Madrid. 1922.
83. – HÜBNER, Emilio. «Variedades. Galicia histórica y prehistórica». Boletín de la R. Academia de la Historia, vol. XL, 1902. páx. 547. Tomado da Revista Crítica de Historia y Literatura. Ano I, núm. 12.
Gaba os traballos de Macías ira aque desiste en apreciar como feitos os rompeolas de Baras e o camiño de Serra Paladeira, pois il cóidaos romanos.
84. – IGLESIAS VILARELLE, Antón e PINTOS LOIS, Octavio. «Selción Arqueolóxica». Revista NÓS, núm. 16.
Noticias de estazons prehistóricas.
85. – JALHAY Eugenio, S. J. «El Asturiense en Galicia». Boletín de la C. P. de M. H. y A. de Orense. Vol. VII. núm. 168, Nov.-Dic. 1925, páxs. 341 a 352.
Estazón asturiense de Sás e novos xacimentos de A Guarda.
86. – «Los grabados rupestres del extremo sudoeste de Galicia (Alrededores de Oya, provincia de Pontevedra)». Boletín de la C. P. de M. H. y A. de Orense. Vol. VII, núm. 167, páxinas 373 a 385. 1926.
Arte rupestre de esta bisbarra.

87. – LA GÁNDARA, Fray Felipe de. «El Cisne Occidental. Canta las palmas y triunfos eclesiasticos de Galicia». Derradeiro terzo do s. XVII.
Fala de cidades asulagadas
80. – LA IGLESIA, Santiago de. Prenistoria gallega. Notas para un catálogo». Almanaque ferrolano para 1907.
Descripzón dos ouxetos da coleizón do autor.
89. – LEITE DE VASCONCELLOS, J. «Religiõs da Lusitania». vol. I, páx. 266, 1905.
Cita os dólmenes galegos das Pontes de García Rodríguez e de Mondoñedo.
90. – LOPEZ DE VICUÑA, Ramón. «La piedra con signos del Monte dos Bicos». La Voz de Galicia, diario de La Coruña, núm. 5293, 15 de Agosto de 1898.
Artigo pondo reparos ô de Martinez Salazar (véxase) sobre do mesmo eixemprar de arte rupestre.
91. – LOPEZ FERREIRO, Antonio. «Historia de la S. A. M. I. de Santiago de Compostela». Tomo I. Santiago 1898.
Hachádegos de ouxetos prehistóricos.
MACALISTER. – Véxase BREUIL.
92. – MACIÑEIRA, Federico. «Investigaciones prehistóricas de Galicia». La Ilustración Artística. números 684 e 687, páxs. 126 e 174, Barcelona 4 e 25 de Febreiro de 1895.
Dólmenes e túmulos das Pontes de García-Rodríguez.
93. – «Burum» Almanaque ferrolano de 1909, páx. 121.
Identificazón de esta localidade antiga co actual Baras e novas de moimentos prehistóricos.
94. – «San Andrés de Teixido». La Coruña, 1922.
Reproduz un machado de pedra de S. Andrés e outras lembranzas prehistóricas.
95. – «El Castro de San Saturnino» Almanaque de Ferrol para 1906.
Hachádegos de un torques ou brazalete de ouro e de unha fibula do tipo de Sobroso.
96. – «Los fenicios en Galicia». La Ilustración Española y Americana. 30 de Agosto de 1896.
Hachádegos de un puñal de bronce.
97. – «Ejemplares gallegos y portugueses de la escritura bemiesférica». Boletín de la R. A. de la Historia. Vol XI, 1902.
98. – «Prehistoria de Galicia». Galicia Diplomática, 1893, números 20 e 21.
Traballo incompleto por suspenderse a pubricazón da revista no número 25.
99. – COMUNICACION *do achàdego de un machado de bronce da freguesía de Senra, lugar de Sá a catro legoas de Ortigueira*. Galicia Diplomática. Ano 1892, núm. 2, páx. 13.
100. – «Piedra oscilante de Samarugo». La Voz de Galicia, diario de La Coruña, 14 de Agosto de 1896.
101. – Resto de una pesqueria en Galicia» La Voz de Galicia, diario de La Coruña, 25 de de Xunio de 1896.
102. – «Castros prehistóricos de Galicia. Apuntes para su estudio». Revista Crítica de Historia y Literatura española, portuguesa e hispano-americana. Ano II, núm 4. Abril 1897; Agosto e Septembre 1897, números 8-9, páx. 264; números XI e XII ano IV, Noviembre-Diciembre 1899, páxs. 493.
Incinerazons en pequenas cistas no Castro de Vila dos Cotos (Ortigueira), etc.
103. – «La Silla de la Coronación de Inglaterra y la Piedra de Scone» La Coruña, 1911.
104. – «Arros». Boletín de la R. Academia Callega, números 42 e 43, 1911.
Identificazón de esta localidade antiga e demais.
105. – «Otra empuñadura de antenas de Hallstatt encontrada en Galicia», Boletín de la Real Academia Gallega. Tomo III, núm. 25, 1909, páxs. 1 a 6.
106. – «Un nuevo torques gallego de oro» Boletín de la R. A. Gallega. Tomo XIII, paxs. 347 e seguintes e 385 e segts. Números 154 e 155-156 (1923).
107. – «Relaciones marítimas entre el Norte de Galicia y las Islas Británicas en tiempos Prehistóricos». Boletín de la R. Academia Gallega. Tomo XIV, páxs. 73, 104 e 140. Números 161 e segts. 1924.
108. – MARTINEZ PADIN, Leopoldo. «Historia de Galicia. Vol. I. Ano 1849.

109.—MARTINEZ SALAZAR, Andrés. «Prehistoria coruñesa. Las piedras con signos del Monte dos Bicos». La Voz de Galicia, diario de La Coruña. 8 de Agosto de 1898.

Descripzón e estudo de este monumento de arte rupestre galego descubarto por D. Francisco de la Iglesia. Trai un grabado a tres columnas da pedra nomeada «O altar».

110. – «Sobre apertura de mámoas a principios del s. XVII». Boletín de la R. Academia Gallega. Ano IV (números 26, 27, 28, 29, 30 e 31) e Ano V (números 32, 33, 34, 35 e 36). 1909 e 1910.

Relazón dos procesos entablados pol-o Lic. Vázquez de Orias. Danse novas de emprazamento de mámoas na Galiza do N. de Centro e do W. Folklore.

111. – MARTINEZ SANTA OLALLA, J. Receson do artigo de Dr. FONTES «A estação paleolitica de Camposancos», no Bulleti de l'Asociació Catalana de Arqueologia, Etnografia i Prehistoria. 2.º fascículo do 1925.

Atribuzón ô asturiense dos seixos de Sáa.

112. – MEAKIN, Anette M. B. «Galicia, the Switzerand of Spain». London, 1909, páxinas 273 a 275.

Referenzas a insculturas galegas.

113. – MENENDEZ PELAYO, Marcelino. «Historia de los Heterodoxos Españoles». Tomo I, Madrid 1911.

Hay segunda edizón refundida. Relixión, costumes, supertizons.

114. – MOLINA, Licenciado (Bartolomé Sagrario de). «Descripción del Reino de Galicia y de las cosas notables del». Mondoñedo, 1550.

Hay edizons de ¿Santiago? ¿Valladolide? de 1580 e de Madrid de 1678. Paleñitos.

115. – MORENO, Venancio. «Informe leído a La Comisión provincial de Monumentos por su socio encargado del examen de las piedras halladas en el Monte de Codesás, Distrito Municipal de Melon, Partido de Ribadavia». El Heraldo Gallego, periódico de Ourense, 7 de Mayo de 1874.

Refirese ô dólmen con insculturas de Codesás, pubricadas por Murguía.

(Rematará)

FLORENTINO L. CUEVILLAS e F. BOUZA BREY

A Man de Santiña: Farsada en dous pasos

No Desterro, Da Terra Asoballada, Vento Mareiro

Na Noite Estrelecida, O Bendito San Amaro

e A Rosa de cen Follas

poesías do poeta da raza **RAMÓN CABANILLAS** Pedidos a LAR - A CRUÑA

Arquivo filolóxico e etnográfico de Galiza

Notas do folklore de Arbo (Pontevedra)

DUAS PRÁITICAS Ó TEMPO DO NACIMENTO

1.º Pra sacal-o enganido

As *sacamadeiras* ou *sabias* van coa *parteira* e o neno á irexa e móllanlle a cabeza con auga bendita.

E condición precisa que esté ispido por completo.

Dempois de isto fanlle c'un allo unha crus na frente.

Ainda o levan ó altar maior, levantan a pedra da ara e pasan por baixo e por riba duas ou tres vêgadas ó doente.

E pra finar de sandal-o danlle a beber en pingotas un mexunxe formado de viño, incienso, e mel.

2.º Pra que o neno sexa rico

Móllase unha moeda, podendo ser de ouro, en viño, e daselle a chupar á criatura.

PRAITICAS O TEMPO DO CASAMENTO

1.ª Si o cambiar os noivos no acto de se casar, as moedas ou arras, lle cae algunha no chau pertenceulle o sacristán.

2.ª Se non deben botar foguetes nas festas dos casamentos. E siñal de que se han levar mal despois de casados.

En col de isto hai o refran:

na boda non botes foguetes
Porque dempois andase os moquetes.

Comunicada por

RAMON MARTINEZ LOPEZ

Os tres irmaus

Había unha vez un pai que tiña tres fillos; un día o pai morreu e, como era mui probe, so lle deixou os fillos unha manta vella e pequena. O chegal-a noite os tres irmaus fóronse deitar e cubríronse os tres coa manta; pero como esta non chegaba pra os cubrir ôs tres, estaban toda a noite puxa d'un lado, puxa do outro.

Entón o maor d'eles cavilou do enganar o mais pequeno e pol-a mañán foi onda él e díxolle:

– Ay ó! Sabes que podías vender a tua parte da manta?

– Eu vendo, ó, vendo. Pro ha de ser coa condición de que me hei de deitar antre vol-os dous.

– Pois xa está!

E remataron o trato.

Pol-a noite fóronse deitar e, coma acordaran o mais pequeno deitouse antre iles os dous. O pouco tempo emprincipiaron os dos lados a puxar da manta cada un do seu lado, e o mais pequeno, moi acochadiño antre iles, non faguía mais que dicir:

Coitadiño do que vende
que non puxa nin estende!
Coitadiño do que vende
que non puxa nin estende..!

Os labregos e o xuez

Morreu n'unha ocasión un home e deixou tres fillos. Antre as cousas que estos herdaron, había unha casa e os tres se querían quedar co'ela. Como non se puxesen de acordo, determiñaron ir a mañán seguinte onda o xuez pra que il decidise.

E así o fixeran.

Antes de sair o sol, puxéronse en camiño e, indo por un carreiro antre dous campos de centeo, que xa estaba grande, díxo o maor, que era o que iba de diante:

– Ay, ó! por eiquí pasou un cabalo que era coxo de unha pata de diante!

– E era torto! – díxo o outro irmán que ia trasil.

– E rabon! – engadiu o outro.

N'esta conversa chegaban a casa do xuez, mais o mesmo tempo entrou n'ela un home que viñera tras d'iles e que ouvira o que falaran. Este home entrou onda o xuez e díxolle:

– Ises tres homes que ahí están roubaronlle un cabalo a un meu veciño.

– E logo como o sabes? – perguntoulle o xuez.

– Porque eu viña preto d'ibes e ouvín que se daban us a os outros as señas do cabalo: dicían que era coxo e torto e rabón e ise cabalo botoulle o meu compadre onte a noite.

Chamou o xuez aos tres irmaus e contoulles o caso dicindolles que se espricasen, senon que os metia na cadea.

– Eu nin xiquera lle vin o tal cabalo, señor – dixo o irman maor – soupen que por alí pasara un cabalo coxo, porque se vian as sinales na terra e unha das ferraduras estaba mais calcada que as outras.

– E eu – dixo o outro irmau – dixen que era torto, porque os centeos d'un lado estaban comidos e do outro non, sinal de que so via d'un lado.

– Pois eu dixen que era rabón – rematou o outro – porque ainda non saira o sol e os centeos estaban cheos de orballo, e si o cabalo tivese rabo, o andar dando coil d'un lado pro outro, habia tiral-o.

Satisfeito o xuez con estas razós mandou retirar os tres irmaus dicindolles que ainda non podía resolver o seu asunto astra o dia seguinte, pro aquela noite ceaban e dormian na casa d'il.

Foron cear os tres irmaus e puxéronlle na mesa un cabirto asado.

– A cabra que pariu iste cabirto, pariu outro o mesmo tempo – dixo o maor dos irmaus.

– E amamantouno unha cadela – dixo o outro.

– E non sabedes unha cousa? – dixo o mais pequeno – O amo evos fillo d'un mouro!

Unha criada que por alí andaba, ouviunos e foillo contar o xuez.

A mañán seguinte, perguntalles o xuez como sabian o que dixeran a noite antes.

– Soupen que a cabra que parira o cabirto, trouxera dous xuntos dixo un d'iles – porque o cabirto tiña as costelas d'un lado mais delgadas que as do outro de estare arrimado o seu irmau.

– E eu soupen que o amamantara, unha cadela porque lle votei os osos a un can que por alí andaba e non os quixo comer; de ahi saquei que tiña algo de can.

– Pois eu dixen que vostede era fillo d'un mouro, porque cando se sentou a veira do lume puxo os codos nos xoenllos e a cara nas mans que e a postura dos mouros.

Enton o xuez colleu un coitelo e foise onda a sua nai e dixolle:

– Ay mi nai! a min dixéronme que era fillo d'un mouro. Il é certo?

– Será, fillo, será. O teu pai tivo un criado mouro na casa e pode que sexas fillo d'il.

Voltou entón o xuez onda os tres irmaus e dixolles:

– Pra resolver o voso asunto imos faguer asi: Ide a sepultura do voso pai, cortaille a cabeza e traguédema.

– Vamos alá! – dixeran os dous irmaus maores.

– Non – dixo o mais pequeno – quedaivos vos coa casa, mais eu eso non o fago co meu pai.

– Está ben – dixo o xuez – Ti eres o verdadeiramente fillo de teu pai. Tua é a casa.

Colleitados no concello de Lobeira, por

XAQUÍN LORENZO

Lobeira-27-V-927

Ditos referentes a xentes e pobos (1)

Mintirás, os de Cibreiros,
Poucas verdás hai en Boeiros;
Teares vellos, Chaodarcas;
Pica toxos, Anduriñas;
Pecha pan, Outeiromeao;
Laxas duras, Cimadevila;
Zarramangueiros, os de Pioselo;
Bouceantes, Casmartiño;
Abogados, Caspiñón;
Pleiteantes, no Outeiro;
Xente noble, Santa Maria;
Carniceiros, na Derrasa;
Carpaceiros, no Penedo;
Calzafouces, en Pedraio;
Altas sebes, na Medorra
I-alá vai a conta toda.

Istes lugares, menos a Derrasa, son os que formaban a parroquea de Santa Maria de Moreiras, antes do derradeiro arreglo porroquial.

Recollido por BEN-CHO-SHEY

Santa Maria de Moreiras. Ourense.

(1) Véxase o número 38, onde publicamol-os do camiño dos canteiros recollidos por Castelao en Carballeda (Cotovade). O Dr. Gabriel Maria Vergara Martín ten estudado iste asunto na Hespaña nos libros seguintes: *Diccionario geográfico popular de cantares, refranes, adagios, proverbios, locuciones, frases proverbiales y modismos españoles; Cantares, refranes y modismos geográficos empleados en España con relación a otros pueblos; Carácter y cualidades de las diferentes regiones españolas, según las frases populares empleadas acerca de ellas; Cosas raras o curiosas de algunas localidades españolas según los cantares y frases populares; Apodos que aplican a los habitantes de algunas localidades españolas los de los pueblos próximos a ellas*, nas quales alópase material de comparanza. Iste asunto nono esqueceron os Sres. da comisión do Folk-lore galego constituida no ano 1883, baixo a presideaza de D.ª Emilia Pardo Bazán, e figura nas preguntas 36 e 39 do questionario publicado por lles.

Os homes, os feitos as verbas

LIBROS

A ROSA DE CEN FOLLAS, por Ramón Cabanillas. Mondariz-Balneario, 1927.

A obra cabaniliana enrequentouse c'un libro mais, qu'o Poeta da Raza nos presenta com'obra de mocedade, con certa vergonza d'amostral-a intimidade d'un curazón tenro, que pensa que xa non se len, e, com'acochándose atrás dos nomes de Rosalía, de Becquer e de Heine. Discúlpase e lle non quer dar importancia a iste libro, que tirou o tidoo d'un dos mais punxentes poemas de *Follas novas*... Por si ainda queda algún balcón frorido..!»

Non sabemos si queda algún balcón frorido. Se cadra, as enredadeiras vanse murchando apegadas ô cemento; agora hai froles de goma pra s'enfeitaren as donas que mercan na botica a fermosura. Mais a moda é moito mais superficial do que se pensa, e por fin, ou todo volve ô seu, ou vaise embora... E de todos xeitos, ainda hai quen cheire o recendor da rosa d'amor que mesmamente semella pol-a sua nobreza, collida no xardín de Rosalía. Somentes co olido da rosa ten comparanza a sentida vaguedade d'esta poesía purificada e limpa de tantas cousas que fan pecar ôs poetas, iste lirismo puro, tan dentro do poder d'espresión do Cabanillas, que non sería o Poeta da Raza si non fora tan gran lírico como é.

O engado d'istes poemas, pol-o demais, de requintada maestría, ben se vé, está en como transparez o sentimento na sinxela craridade d'unha forma nidia, cristaiña e pura.

Supomos qu'o Cabanillas non ha ter pesar ningún por ter dado ô púbrico istes fermosos poemas d'intimidade. E non é que non tivera xa dado nota semellante n-outros libros; Cabanillas é o mais compreto, o mais vario, o mais multiforme, o mais rico, dos nosos poetas de todol-os tempos. Somentes agora, na *Rosa de cen follas*, hai mais sobriedade de forma, com'en Rosalía.

V. R.

A FIESTRA VALDEIRA, por Rafael Dieste. Sant'iago, 1927.

Anda pol-as tendas de libros, d'unha das quales chegou â nosa mesa, esta comedia mariñeira do tan notabre conlista de *Dos Arquivos do Trasno*, conlista que tamen asoma ô final do libro con catro historias deliciosas: *O neno suicida*, *Na morte de Estreliña*, *Espanto de nenos* e *O grandor do mundo*, de raro e delicado sentimento.

A Fiestra valdeira é unha comedia mariñeira, de xeito simbolista, onde s'espalla a y-alma estrana, e nobre da xente que loita co mar, alma que ainda latexa forte con toda a fidalguía no vello mariñeiro, enriquecido, de quen os seus a quixeran botar. O asunto móvese arredor d'un cadro; ond'un pintor puxo ô ex-mariñeiro diante d'unha fiestra pol-a que s'enxerga o mar, as lanchas, os peiraos... Símbolo da y-alma e do pasado do vello novo rico. O Dieste chama â sua *Comedia de remate ledo*, porque o ten, porque por fin hai unha conversión, e triunfa a y-alma mariñeira, e triunfa a arte co-ela.

A obra vai ben desenvolta, e ademais pódese repersentar; non é somentes teatro de lêr. É unha obra mais que nos ven abrir ainda mais o degaro d'un teatro galego. Crar'está que canto mais se produza, mais se fará sintil-a necesidade de crealo, e ha chegar o dia en que xurda arrempuxado â nacencia pol-a obra escrita.

O Dieste traballa tamén a língua con amor e sabidencia. Vese que tamén il é dos qu'apuntan verbas âs furladelas, com'o Nogueira da sua comedia.

A Fiestra valdeira cecais sexa menos rara qu'os contos, mais resulta tan feita, e con tanta emoción, embora mais doce e mais sinxela.

V. R.

LEA VOSTEDE A NOVELA GALEGA **LAR** QUE SE EDITA MENSUALMENTE

LIBROS GLAEGOS

FÁBULAS GALAICO-CASTELLANAS,
por AMADOR MOTENEGRO SAAVEDRA.
Lugo, 1927.

VELEIQUI un libro fadado pra ser popular, un libro dos qu'a xente mais busca e lê. O autor esprica nas verbas limiares conqu'emprincipia o libro coma naceu n-il a vocación de fabulista, lêndo de neno a Iriarte e Samaniego, traducindo logo a Esopo e Fedro e despois a Lafontaine, Campoamor, Hartzenbusch, etc. e com'iste libro é recensión d'outro pubricado no 1892, aumentado con novas fábulas compostas dend'entón.

O xénero clásico por mais que sexa, na forma definiva que chegou a coller, d'orixe oriental, non é dos mais cultivados antre nós, anqu'a fábula en prosa – no conceito que dá d'ela por eixempro Van Gennep – é n-outra forma diversa da consagrada, abonde no noso folk-lore. Iste feito dalle mais intrés ô libro do Sr. Montenegro Saavedra, fora dos seus intrinsecos méretos de gracia, bon senso e san filosofia, da facilidade e arte con qu'estan escritas e do galego rico, anque un pouco desigual e cecais demasiado popular qu'emprega nas que están na nosa léngoa, que son as mais (45 das 72 e un poemiña que contén o volume). Por certo que non deixa de ter chiste a disculpa que da por pôr ô último as castelans...

Ser, é un libro da antiga escola dos nosos escritores do século pasado; o feito mesmo de ser bilingüe sona xa un pouco arcaico, pois hoxe, os nosos escritores qu'escriben nas duas léngoas, pubrican aparte as cousas galegas das castelán. Mais iste mesmo sabor antigo por pouco adoitedo, dalle intrés, e non lle tira nin migalla do méreto que ten, antes poida que pra moitos seña por elo millor.

S. N.

Non deixe de mercar

COUSAS por CASTELAO

Prezo CATRO pesetas

LETRAS D'AFORA

DÉFENSE DE l'OCCIDENT.
de HENRI MASSIS.

PÚBRICASE na mesma coleución «Le Roseau d'or» no que figura o libro de Berdiaef xa lembrado na Revista NÓS. Precísase unha erasificaceón e un estudo esgotador das doutrinas sobre a decadenza d'oucidente – s'hai quen teña ánimo d'abondo pra enxergal-o probrema d'un xeito ouxetivo. Pol-o pronto temos un feito: xa non ha espritos europeios e cada esquirtor loce as coores do seu medeo nacional ¿Un ben ou un mal? Eu coido qu'un ben. Pois cicais s'afunda Europa seguindo rexo o espritio de cada nación (verdadeira) do mapa da Europa.

Massis volta coma moitos, os ollos á Edade Media, quer o trunfo d'aquil ideal «de perfeución e unidade cristiana» disposto pra domiñar o mundo enteire. Cristianizando a Asia salvarase ela, Europa e o mundo. Unha das cousas orixinales do libro de Massis atópase na interpretación que concede ô papel de Alemaña. Pra il a Xermania asoballada e desarmada vingase da cultura mecánica do Ocidente e ô mesmo tempo xustifica a sua desfeita, reposando no seo da concencia oriental. Os misticos, tavistas, confucianistas mais ou menos modernizados pol-os Gandhi, Tagore, Okakura e outros son rescibidos como en ningures na terra do idealismo, do «Werden» e do inconcente. Keyserling é o profeta do Oriente. Tamén é oriental a crencia do sovietismo pois Massis pensa que o pobo ruso endexamais se ergueu por riba d'unha relixión de folk-lore. Massis frente do cristianismo da Edade Media, soilo salvador do mundo guiado pol-a verba de Cristo, pon tuda a grea do Antecristo (budismo, tavismo modernizados, bolchevismo, laicismo e humanitarismo).

Massis coma bô francés non condena ô humanismo enxergado no senso amprio. Ô igoal que seu xenial devanceiro (devanceiro en tantos camiños!) Peguy pensa alopar en Homero, en Safocles, en Virxilio un preludio do abrente cristiano. O eslavo Berdiaeff olla nas Humanidás o principio da morte espirtoal da Europa. O final cada un da sua terra.

Imprenta LAR. Real, 36 - 1º. A Cruña

SANATORIO QUIRURJICO

DIREITORES

Manuel Peña Rey
Ginecología e Partos

José Mosquera Blanco
Cirugía geral
Especialista na gorxa, nariz e ouvidos

Situado frente á Alameda do Cruceiro, ten todal-as condicións precisas.—Practícase toda crás d'operacións.—Dotado de todol-os adiantos que pide a actual Cirugía.—Modernas instalacións de RAYOS X pra diagnóstico e RADIOTERAPIA superficial e fonda con voltaxe de 250.000 voltios.—Aparello de Diatermia pra tratamento de Auexites, procesos inflamatórios, reumatismo, etcétera. Lámpara de cuarzo pra sol d'altitude e ultra-violeta pra tratamento d'escrofulosis, raquitismo, alopecias, eczemas, etcétera. Admítense embarazados, e cóntase con material esterelizado pra fora da cibdade en casos d'urxencia.—Poden colaborareu todol-os compañeiros, previo consentemento dos direitores.

BODEGAS GALLEGAS PEARES E OURENSE

Viños finos de mesa: Tinto TRES RIOS Blanco BRILLANTE. LOS GALLEGOS blanco e tinto

Macía e Valeiras, Apartado 18--Ourense

F. ROMAN E SACO

DROGUERIA

e FARMACIA

Pereira, 19 Teléfono 28

OURENSE

LUIS FÁBREGA

Droguería e Farmacía

Progreso esquina a Luis Espada

OURENSE

MERQUE VOSTEDE

Plumeiros RAFIUM

De mais dura qu·os de pruma e limpa millor

Véndense en todol-os estabrecimentos do ramo

Andrés Perille - OURENSE

MERQUE VOSTEDE

SÍNTESE XEOGRÁFICA DE GALICIA

POR

Ramón Otero Pedrayo

Augas bicarbonatado-sódicas de

MONDARIZ

FONTES DE GÁNDARA e TRONCOSO

Propiedade dos FILLOS DE PEINADOR

MONDARIZ—BALNEARIO está situado a 35 kilómetros de Vigo e a 20 das estaciós de Porriño e Salvatierra de Miño

O Hotel do Estabrecimento está aberto do 1.º de Mayo a 31 de Octubre